

Викладені положення щодо забезпечення внутрішньої безпеки підрозділів Національної поліції та їх працівників є лише початковими, підлягають подальшому розвитку, головне, практичній реалізації. Неминучі корективи, доповнення та зміни чинної нормативної бази пов'язані з динамікою розвитку політичної, соціально-економічної й правової ситуації в державі. Багато що залежатиме від результатів розроблення напрямів подальшого розвитку системи правоохоронних органів на новому етапі соціально-економічних реформ у сфері державно-правового будівництва.

Ця концепція має безстроковий характер, заходи щодо її реалізації

здійснюються на постійній основі відповідно до чинного законодавства України.

Вищевикладений аналіз дає нам змогу стверджувати, що практична реалізація концепції передбачає захист працівників Національної поліції МВС України і структурних підрозділів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також членів їхніх сімей; матеріальних цінностей; будівель і споруд; техніки, обладнання та майна; конфіденційної інформації, яка містить державну та службову таємницю, в тому числі на паперових і електронних носіях; засобів зв'язку, оргтехніки; локальних мереж тощо.

УДК 343.34:343.98:796.332:796.073

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-15>

Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами

Масалітін А. О.

*Академія адвокатури України, бульв. Т. Шевченка, 27, Київ, Україна
amasalitin@ukr.net*

Ключові слова:

криміналістична характеристика, злочин, футбольні фанати.

Надійшло до редколегії:

19.04.2019

Прийнято до друку: 27.05.2019

У статті автор розглядає деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками (фанатами) – учасниками фан-груп. Визначення такої характеристики є необхідною умовою для створення окремої криміналістичної методики.

Розглядається структура такої криміналістичної характеристики, особливості її елементів: спосіб учинення злочину; обстановка вчинення злочину, особа злочинця, особа потерпілого та механізм слідоутворення. Основна увага приділяється таким елементам криміналістичної характеристики, як спосіб, місце вчинення злочину та інформація про особу футбольного фаната, який учиняє злочини, мотивацію його дій. Отримання такої інформації надає слідству підстави для висунення обґрунтованої версії про вчинення групових насильницьких кримінально-караних дій активними учасниками фан-групи.

Some features of criminalistics characterization of crimes committed by football fans

Masalitin A. O.

Academy of Advocacy of Ukraine, Blvd. T. Shevchenko, 27, Kyiv, Ukraine
amasalitin@ukr.net

Key words:

criminalistics characteristics, crime, football fans.

In the article the author examines some peculiarities of criminalistic characteristics of crimes committed by football fans – members of fan groups. The definition of such a characteristic is a prerequisite for the creation of a separate forensic methodology.

The author believes that the basis of the entry of young people into football fans is an important positive moment, which is related to the implementation of the need of adolescents in communicating with older people, socialization and implementation of a lack of attention to it. It is in this environment that adolescents are in adulthood. At the same time, they can be both ordinary fans and an active member of the fan group, including being part of the most radical groups of football fans (hooligan's) who prefer and give priority to violent actions, and if the activities of the fan group are extremist and at the core of this activity there is a certain ideological component, then the active members of the fan group commit crimes on the basis of hatred or hostility.

The structure of such criminalistics characteristics, features of its elements: the way of committing a crime; the circumstances of the commission of the crime, the person of the offender, the victim's person and the mechanism of tracing. The main attention is paid to such elements of criminalistics characteristics as a method, place of commission of a crime and information about the identity of a football fan who is committing crimes and the motivation of his actions.

It is noted about the necessity of taking into account during the investigation of criminal proceedings information on the entry of the suspect into a fan group; Fan group structure. Place occupied by active members; the presence of signs of organization, an ideological component in the activities of the fan group. The classification of victims who have suffered during criminal actions of participants of fan groups and other is given.

Obtaining such information gives the investigator a reason to put forward a substantiated version of a group violent crime by active members of the fan group.

З проблемою злочинності в середовищі футбольних уболівальників (фанатів) Європа стикається із середини 60-х рр. ХХ ст. Але лише після трагедії у Брюсселі, де 29 травня 1985 р. на стадіоні «Ейзель» під час футбольного матчу між «Ліверпулем» і «Ювентусом» у бійці та давці загинуло 39 осіб, із феноменом футбольного хуліганства почали серйозно боротися. Тоді ж у серпні 1985 р. у Страсбурзі прийнята Європейська конвенція про насильство

та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів (Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2791 [1]), у якій закріплено обов'язок держав визнавати злочинними діяння, пов'язані з насильством або хуліганськими діями з боку футбольних уболівальників. У тексті Конвенції, зокрема, підкреслюється, що «насильство є сучасним соціальним явищем, яке має серйозні наслідки, причини якого

знаходяться головним чином поза межами спорту, але спорт часто стає ареною для вибухів насильства ...» [2].

Можна констатувати, що сьогодні «футбольне хуліганство» поширено майже в усіх державах світу. Не є винятком й Україна, де кількість футбольних фанатів перевершує 50 тисяч, зареєстровано більше ніж 50 радикальних угруповань футбольних уболівальників, серед яких понад 900 їхніх активних учасників перебуває на профілактичних обліках [3, с. 1].

Тому досить актуальним як для практиків, так і для науковців-криміналістів є створення окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками (фанатами). Зрозуміло, що для розслідування зазначених злочинів можна використовувати інші окремі криміналістичні методики, присвячені, зокрема, розслідуванню хуліганства; групових дій, пов'язаних з учиненням насильницьких дій; умисного заподіяння тілесних ушкоджень, вандалізму, знищенню майна, масових заворушень; насильницьких злочинів, які вчиняються неповнолітніми, тощо. Проте зазначені криміналістичні методики не розглядають специфічне середовище, в якому перебувають підозрювані, які входять до складу фан-груп: їхню структуру і склад; місце, яке обіймає конкретна особа у фан-групі, наявність деяких ознак організованості фанатських угруповань і певної ідеологічного складника в їхній діяльності, а також специфічної групи потерпілих, місця вчинення злочинів тощо, що є важливими елементами криміналістичної характеристики, яка є основою окремої криміналістичної методики. Саме тому метою статті є визначення й аналіз деяких елементів криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами.

Питання особливостей розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками, розглядали в працях, присвячених окремим криміналістичним методикам, вітчизняні вчені-криміналісти: В.І. Бояров, О.П. Кузьменко, М.О. Ларкін, В.В. Тищенко, П.В. Шалдирван та ін., а також криміналісти з інших країн: А.М. Багмет, Д.А. Баєв, В.В. Бичков, С.В. Вайле, В.В. Гранік, Д.О. Трофімов та ін. Приділена увага цьому питанню й у працях кримінологів: Т.П. Гусака, І.М. Копотуна, О.А. Мейтіна, М.М. Рудика, А.В. Якуба та ін. При цьому треба виходити з того, що питання методики розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками, розглядалися лише через призму інших, уже сформованих раніше криміналістичних методик розслідування: масових заворушень, умисного заподіяння тілесних ушкоджень, вандалізму, злочинів екстремістського спрямування (на ґрунті ненависті) тощо.

Субкультура футбольних фанатів – це молодіжна субкультура підлітків і молоді, які живуть звичайним життям і лише час від часу «повертаються» в цю субкультуру – під час футбольних матчів. Фактично йдеться про субкультуру дозвілля, яка задає зразок поведінки тільки стосовно до футбольного матчу й/або взаємин з іншими футбольними фанатами; в якій вироблені певні стандарти зовнішнього вигляду й поведінки (при цьому ці стандарти достатньо умовні та не є обов'язковими) [4, с. 94]. Для підлітків, які вступають у доросле життя, перебування серед фанів, у тому числі в складі фан-груп, – це звичайна реалізація дефіциту уваги до такої особи. Саме в цьому середовищі за допомогою соціальних практик, обов'язкових для фанатів (марші, речівки, флеш-моби, виготовлення банерів тощо), а також

спільного для групи специфічного сленгу, символіки й атрибутики підлітки вступають у доросле життя.

У кримінології запропоновано розподіл уболівальників на кілька груп. Так, А.В. Якуба виділяє три принципово різні групи учасників фанатського руху: по-перше, hooligan's, або футбольні хулігани, які є найбільш активними й агресивними членами фан-груп; по-друге, члени фан-груп (вони поєднані за територіальною ознакою – один населений пункт або район), остання – так звані «кузьмичі», або неорганізовані уболівальники, які не належать до складу фан-груп, але беруть участь у фанатському руху [5, с. 185]. М.М. Рудик розглядає чотири групи уболівальників: 1) звичайні глядачі (або «ситуативні глядачі»), які розглядають цю діяльність як форму дозвілля; 2) «любители футболу», які отримують задоволення саме від гри; 3) «футбольні фанати» – уболівальники футболу з яскраво вираженою субкультурою; 4) «футбольні хулігани» – найбільш радикально налаштовані футбольні фанати, які надають пріоритет протиправним насильницьким діям [3, с. 5].

Та частина учасників молодіжних угруповань футбольних уболівальників, що входить до кримінального (екстремістського) середовища, переважно вчиняє групові злочини насильницького характеру, пов'язані з посяганнями на громадську безпеку (з хуліганських мотивів), або злочини на ґрунті ненависті чи ворожнечі (злочини екстремістського спрямування). Такі злочинні дії футбольних фанатів супроводжуються заподіянням тілесних ушкоджень, актами вандалізму, наданням опору представникам органів влади, хуліганськими діями, активною участю в масових заворушеннях тощо. При цьому треба зазначити, що для цих злочинів достатньо високою є їх латентність, а тому офіційна статистика

не віддзеркалює реальної криміногенної ситуації сьогодні навколо футбольного середовища.

За визначенням О.А. Мейтіна, ці злочини можна визначити як насильницькі, групові (масові), які посягають на громадську безпеку і громадський порядок і які вчиняються на стадіонах, вулицях та інших громадських місцях до, під час, після або у зв'язку з футбольними матчами [7, с. 60]. За визначенням М.М. Рудика, це група злочинів, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями, під якими варто розуміти низку спільних за кримінологічними ознаками кримінально караних умисних групових посягань на громадську безпеку, що вчиняються учасниками радикальних молодіжних об'єднань із хуліганських мотивів напередодні, під час або після футбольних змагань різного рівня, на стадіонах, вулицях і в інших публічних місцях проведення спортивних змагань [3, с. 4].

Як уже раніше зазначалося, основою й передумовою формування окремої криміналістичною методикою є криміналістична характеристика злочину як своєрідна ідеальна модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, що формуються закономірно, що дає змогу прогнозувати оптимальні шляхи й найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [8, с. 5].

Криміналістична характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами, розглядалася в наукових працях М.О. Ларкіна [9, с. 32–74] (він, зокрема, визначив криміналістичну характеристику хуліганства, що вчиняється футбольними фанатами [9, с. 107–111]), В.І. Боярова [10, с. 5–7], П.В. Шалдирвана [11, с. 50–69] та інших, а також у роботах науковців з інших країн: О.М. Коршунової, І.В. Погодіна, Г.В. Сергєєвої та ін. Але загалом

питанням криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами до, під час і після футбольних матчів, не приділялося необхідної уваги.

Якщо йдеться про злочини, які вчиняються учасниками молодіжних угруповань футбольних уболівальників, то їх криміналістична характеристика в загальному вигляді буде мати такі обов'язкові елементи: 1) спосіб учинення злочину (включаючи способи готування та приховування); 2) обстановка вчинення злочину (місце, час, об'єкт посягання, охоплення території); 3) особа потерпілого; 4) особа злочинця; 5) механізм слідоутворення (слідова картина).

Спосіб учинення злочину традиційно вважається своєрідним центром криміналістичної характеристики, оскільки часто саме спосіб учинення злочину визначає існування інших елементів характеристики. Якщо розглядати це питання з погляду розуміння сутності екстремізму, то футбольний фанатизм можна зарахувати до різновиду екстремізму, оскільки футбольні уболівальники застосовують крайні силові заходи для досягнення цілей, які стоять перед ними.

Традиційно хуліганські (в тому числі екстремістські) дії футбольних фанатів характеризуються різноманіттям способів їх учинення і, зокрема, виступають у вигляді насильства або закликів до нього (посягання на життя особи, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, погроза вчинення таких дій тощо); знищення або пошкодження майна; пропаганда й публічна демонстрація нацистської або схожої з нею атрибутикою чи символікою, заклики до повного або часткового знищення певних соціальних груп (прояви расизму, ксенофобії та інших видів нетерпимості й ненависті) чи інших дій, спрямованих на потурання

прав тієї чи іншої соціальної групи, тощо.

Уважається, що зазначені злочинні прояви починаються з усних закликів до насильства, а потім – до безпосередніх дій у вигляді знищення майна, бійок, заподіяння тілесних ушкоджень, жертвами яких можуть бути як окремі особи, так й особи, які входять до певної соціальної групи; застосування насильства стосовно представників влади тощо. А потім ці дії вже можуть перерости в більш тяжкі та масштабні злочини, які посягають на громадську безпеку (масові заворушення, вандалізм) і на основи конституційного устрою й безпеку держави [12, с. 18–19].

Д.О. Трофімов запропонував класифікацію найбільш характерних способів учинення футбольними фанатами, які займаються екстремістською діяльністю. Зокрема, він поділяє їх на чотири групи: візуальні (виготовлення банерів, стікерів, графіті тощо екстремістського характеру), вербальні (проголошення «речівок», які є принизливими для якоїсь соціальної групи, осіб певної національності, кольору шкіри, наприклад, імітація звуків, що видає мавпа, тощо), спеціальні (підготовлені з використанням предметів, які дозволено проносити на спортивну арену та які мають вузькоспрямовану мету, наприклад, банани) та бойові акції – силові акції проти опонентів [13, с. 107].

Злочинним подіям, які є предметом розслідування, можуть передувати ситуації, що є тою провокуючою подією, яка спонукає фанатів учинити протиправні дії. Зокрема, це можуть бути такі ситуації: 1) виникнення певних ситуацій провокаційного характеру (події на полі: невдалі дії футболістів, помилки, що допускає рефері, агресивні дії поліції, наприклад, їхня анонімність і мілітаризація; дії фанатів – команди

супротивника тощо); 2) ситуації, в яких відсутній явний привід для виникнення конфлікту (це ситуації, коли учасники фан-групи самі провокують глядачів, уболівальників, правоохоронців та інших, примушуючи їх до насильницьких дій). Причиною злочинних дій фанатів може бути поразка їхньої улюбленої команди.

Для проявів хуліганських дій з боку фанатів, як правило, підготовка не потрібна. З іншого боку, досить детальна підготовка до вчинення злочинних дій, яка характеризується (для груп): 1) готуванням до вчинення дій-провокацій або екстремістських дій і 2) готуванням до вчинення конкретного злочину (наприклад, перемовини з лідерами конкуруючої фан-групи з обрання місця вчинення бійки – «стінка-на-стінку» – напередодні проведенням матчу принципів супротивників). Вибірковий підхід до приховування злочину: ретельне приховування ознак участі в учиненні злочину фан-групи або конкретної особи (наприклад, знаходження у великому натовпі або приховування обличчя маскою тощо), з одного боку, а з іншого – відсутність слідів приховування події та слідів злочину, яке часто має ознаки явної публічності й прояву мотивації відповідних дій осіб, які вчинили злочинні дії.

Обстановка вчинення злочину.

Місце вчинення злочину знаходиться у великих містах: стадіон, де проводиться футбольний матч; вулиці, двори житлових будинків, громадський транспорт (на стадіоні, зокрема, це можуть бути певні сектори, трибуни, де розміщені уболівальники команд-суперників (ст. 4 п. «б» згаданої Конвенції передбачає необхідність ефективного відокремлення груп уболівальників команд-суперників і розміщення груп уболівальників, що прибувають з інших місць, на окремих

трибунах у разі відвідання ними матчів) [2, ст. 4 п. «б»].

Тобто йдеться про місце проведення матчу та про місця, пов'язані з рухом уболівальників від транспортних розв'язок до стадіону, або місця на шляху повернення фанатів після матчів до місця проживання або транспортних розв'язок (метро, залізниця, автостоянка тощо), а також в окремих випадках – безлюдна місцевість: ліс, пустир тощо, де за попередньою домовленістю проводиться бійка між групами фанатів, які є уболівальниками команд-суперників.

Учиняються злочини у вечірній (після 18-00 год.) або нічний час (до 00-02 год.). За часом проведення матчу пропонують іншу класифікацію: до проведення, під час проведення або після закінчення футбольного матчу. Є ще ситуації, які визначають як злочини, що вчиняються у зв'язку з проведенням футбольного матчу (бійка за домовленістю з керівництвом фан-груп команди-суперника).

До типових слідів на місці вчинення злочинів можна зарахувати традиційні сліди людини (сліди ніг, рук, різного роду біологічні речовини – кров, результати життєдіяльності людини тощо); знаряддя злочину: для знищення майна та заподіяння тілесних ушкоджень: кийки, металеві прутки, біти, ножі, кастети, ємкості із запальною сумішшю, пляшки, файери, петарди, димові шашки тощо; одяг і її фрагменти: шарфи, маски, балаклави, бейсболки, банери, стікери з клубною символікою тощо.

Особа потерпілого (жертва). У результаті дослідження жертв футбольних фанатів можна виділити кілька їх груп: футбольні фанати (отримання тілесних ушкоджень у результаті бійок); глядачі, які прийшли на стадіон, щоб побачити гру (наприклад, могли постраждати в результаті давки й паніки серед глядачів,

яка є наслідком хуліганських дій фанатів); футболісти з команд учасників конкретного матчу (отримання тілесних пошкоджень за погану гру); поліцейські (під час спроб зупинити хуліганські дії фанатів або під час масових заворушень); футбольні арбітри (отримання тілесних ушкоджень у результаті злочинних дій фанатів, котрі вкрай рідко задоволені суддівством футбольного матчу), які після отримання погроз під час матчу можуть мати зустріч із натовпом уболівальників, котрі незадоволені результатом матчу, де програли їхні улюбленці; випадкові особи (перехожі), які випадково опинилися в епіцентрі зіткнень фанатів (поряд із стадіоном або в місці, де сталася бійка між уболівальниками команд-суперників); особи, яким заподіяна майнова шкода в результаті знищення або пошкодження їхнього майна: пошкодження автомашин, вітрин магазинів, кіосків, реквізиту спортивних барів тощо.

В окрему групу можна виділити потерпілих, які постраждали від дій фанатів у зв'язку з належністю до певної національності, віросповідання, кольору шкіри тощо (коли в діяльності фан-груп наявний ідеологічний складник).

Особа злочинця. Це може бути одинак або група осіб, які входять до складу певного молодіжного формування, організації (фан-групи). Як правило, молоді люди (чоловіки віком від 14 до 35 років), переважно активні учасники фан-групи, досить часто з визначенням конкретної «спеціалізації» або соціальної ролі в складі групи, причетні до діяльності екстремістських груп чи об'єднань (як активні її учасники). Останні є досить структурованими та можуть мати вигляд організованих злочинних угруповань.

Можуть бути об'єднані на основі певної ідеології (фашизм, націоналізм, антисемітизм тощо). Для таких осіб характерною є наявність специфічної

мотивації дій: демонстрація не тільки неповаги до суспільства (хуліганство), а й на ґрунті ненависті. Мотивом учинення злочину, зокрема, може бути політична, ідеологічна, расова, національна, релігійна (етнорелігійна) ненависть чи ворожнеча або мотив ненависті чи ворожнечі відносно певної соціальної групи (наприклад, інвалідів, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації; регіональної належності осіб, їхньої клановості тощо).

Специфіка фан-угруповань, які вчиняють хуліганські, екстремістські дії, також зумовлена тим, що її розмір може досягати сотні учасників, тобто це вже не традиційна група, це може бути й натовп, у який входять у тому числі й випадкові особи та в якому діють інші зв'язки й взаємини.

Механізм слідоутворення (слідові картина). Це можуть бути традиційні сліди ніг, рук, транспортних засобів, а також сліди застосування зброї (вогнепальної, холодної або інших предметів, спеціально пристосованих для спричинення шкоди життю і здоров'ю людини, пошкодженню або знищенню майна, тощо). Характерним є залишення слідів, які свідчать про участь у вчиненні злочину групи осіб.

Оскільки злочини вчиняються в публічних місцях, то вагоме значення має інформація про подію, яку слідство отримує в результаті аналізу інформації з камер зовнішнього відеоспостереження.

Як правило, немає слідів приховування факту злочину, є матеріальне підкреслення мотивів злочинних дій (залишення на місці злочину написів (графіті) про відповідну мотивацію, друкована продукція, листівки тощо).

Криміналістична характеристика (вона, зрозуміло, не має вигляду повної), яка запропонована, може бути покладена в основу криміналістичної методики розслідування злочинів, що вчиняються

футбольними фанатами. Виявлення окремих елементів криміналістичної характеристики, зв'язків і закономірностей системи злочинів зазначеної категорії може бути використано в слідчій практиці як певна інформаційна модель, завдяки якій обирається загальне спрямування розслідування (пов'язане передусім із проведенням футбольного матчу),

оскільки інформація про місце й час учинення злочину, про потерпілу особу, спосіб учинення та мотивацію дій, а також наявність ознак групового злочину й обстановки його вчинення дають підстави вже на початковому етапі розслідування для висунення обґрунтованої версії про вчинення групового злочину членами фан-угруповання.

Література

1. Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів : Закон України № 2791-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 53.
2. Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів (ETS № 120). Страсбург, 19 серпня 1985 р. ETS/STE № 120. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003.
3. Рудик М. М. Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ : Харківський університет внутрішніх справ, 2016. 18 с.
4. Ларкін М. О. Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанатами). *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 4. С. 107–111.
5. Якуба А. В. Футбольные фанаты как субкультура в России. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2016. № 4. С. 184–189.
6. Граник В. В. Футбольные фанаты как один из элементов экстремистской среды. *Научный портал МВД России*. 2014. № 1. С. 92–96.
7. Мейтин А. А. Понятие, виды и уголовно-правовая оценка преступлений, совершаемых футбольными болельщиками. *Юристъ-Правоведъ*. 2002. № 2 (5). С. 59–60.
8. Гончаренко В. И., Кушнир Г. А., Подпалый В. Л. Понятие криминалистической характеристики преступления. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1986. Вып. № 33. С. 3–8.
9. Ларкін М. О. Особливості розслідування злочинів проти особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 244 с.
10. Бояров В. І. Криміналістична характеристика кримінально-караних проявів екстремізму. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 4 (25). С. 3–8. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_2.
11. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ : Академія адвокатури України, 2005. 201 с.
12. Методика расследования преступлений, совершенных на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А. Я. Винников, Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухов, Е. Б. Серова; под общ. ред. О. Н. Коршуновой. Санкт-Петербург, 2002. 92 с.

13. Трофимов Д. А. Об основных способах совершения футбольными фанатами преступлений и правонарушений экстремистской направленности. *Научный портал МВД России*. 2015. № 3. С. 105–109.

References

1. (2002), «On the ratification of the European Convention on Violence and Bad Exercise by Spectators at Sports Events, and in particular Football Games»: Law of Ukraine on 15.11.2001 № 2791-III, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukraine*, no. 7, art. 53.
2. (1985), European Convention on Violence and Bad Exercise by Spectators at Sports Events, and in particular Football Games (ETS N 120). Strasbourg, August 19, ETS/STE No. 120, available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003.
3. Rudyk, M. M. (2016), “Prevention of crime committed by youth football fan groups in Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.
4. Larkin, M. O. (2018), “Criminalistics characteristics of hooliganism of football fans”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*, no4, pp. 107–111.
5. Yakuba, A. V. (2016), “Football fans as a subculture in Russia”, *Vestnik Krasnodarskogo universiteta MVD Rossii*, no4, pp. 184–189.
6. Granic, V. V. (2014), “Football fans as one of the elements of extremist environment”, *Nauchnyy portal MVD Rossii*, no1, pp. 92–96.
7. Meitin, A. A. (2002), “Concepts, types and criminal estimation of crimes committed by football fans”, *Jurist-Pravoved*, no 2, pp. 59–60.
8. Honcharenko, V. I., Kushnir, H. A. and Podpalyi, V. L. (1986), “Concept criminalistics characteristics of crime”, *Kriminalistika i sudebnaya expertiza*, no 33, pp. 3–8.
9. Larkin, M.O. (2011), “Special aspects of the investigation of crime against a person based on race, national or religious hatred”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Academia advocatury Ukrainu, Kyiv, Ukraine.
10. Boiarov, V. I. (2014), “Forensic characteristics of criminal manifestation of extremism”, *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny*, no, 4 (25), pp. 3–8.
11. Shaldurvan, P. V. (2005), “Methodology for investigation of mass riots”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Academia advocatury Ukrainu, Kyiv, Ukraine.
12. Vinnikov, A. Ia., Hirenko, N. M., Korshunova, O. N., Leukhov, A. V. and Serova, E. B. (2002), *Metodika rassledovaniya prestupleniy, sovershennykh na pochove natsionalnoy ili rasovoy vrazhdy ili nenavisti* [Methods for the investigation of crimes based on national or race hostility or hatred], Saint Petersburg, Russia.
13. Trofimov, D. A. (2015), “On the main ways for crimes and extremism offences committed by football fans”, *Nauchnyy portal MVD Rossii*, no. 3, pp. 105–109.